

КОВАЛЬ-ФУЧИЛО ІРИНА

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

KOVAL-FUCHYLO IRYNA

a Ph.D. in Philology, a senior research fellow at the Department of Ukrainian and Foreign Folkloristics of the NASU M. Rylskiy Institute for Art Studies, Folkloristics and Ethnology

Бібліографічний опис:

Коваль-Фучило, І. (2020) Історія вивчення усних спогадів: позиція Максима Рильського і сучасні підходи. *Народна творчість та етнологія*, 3 (385), 112–117.

Koval-Fuchylo, I. (2020) The History of Oral Memories Study: Maksym Rylskiy Standpoint and Modern Approaches. *Folk Art and Ethnology*, 3 (385), 112–117.

ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ УСНИХ СПОГАДІВ: ПОЗИЦІЯ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО І СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Анотація / Abstract

У статті проаналізовано фольклористичні проблеми, порушені в статті Максима Рильського «Краса і велич народної творчості» (1957). Багато з цих проблем актуальні до нашого часу. Це стосується провідної проблеми фольклористики – визначення основного предмета дослідження, тобто означення меж такого явища, як фольклор, що є фольклором, які терміни використовують для його номінації.

М. Рильський аналізує вживання терміна *словесність* на означення фольклору. Автор, покликаючись на авторитет словника Ушакова, словесністю вважав усю творчість, виявлену в слові, не лише в художньому слові. Термін *народна поетична творчість* не задовольняв Максим Тадейовича якраз у зв'язку з тим, що він не охоплював «споминів учасників визначних подій», які сьогодні дослідники номінують *меморатами* (усні спогади) і *мемуарами* (письмові спогади). І хоча ці тексти не надто художні, тобто їхня мова не така поетично довершена, як у класичних фольклорних жанрах, як-от обрядові та ліричні пісні, фольклористи, на думку Рильського, повинні залучати їх до поля свого дослідження. Удруге Максим Рильський згадав народні оповідання у визначенні терміна *словесний фольклор*, коли відстоював думку про те, що фольклор надалі активно побутує.

Сьогодні ми щоразу переконаємося, що народне слово активно реагує на різні події, і результати цієї словесної діяльності важко вписати у звичну класифікацію фольклорних жанрів. Цю тенденцію помітив свого часу й М. Рильський, у переліку нових записів він знову не забув зазначити народні оповідання. На означення текстів, що їх сьогодні найчастіше називають *усною історією*, дослідник вжив такі номінації: *оповідання, усні оповідання, розповіді, усні розповіді, оповідання бувалих людей, спомини учасників визначних подій*. Цей перелік свідчить про те, що автор аналізованої розвідки надавав важливого значення усноісторичним текстам. Три терміни – *розповіді, усні розповіді, спомини учасни-*

ків визначних подій – свідчать, що М. Рильський усвідомлював принципову різницю між літературним і фольклорним текстом.

Ключові слова: Максим Рильський, усна історія, літературний текст, фольклорний текст, усні спогади.

Folkloristics problems raised by Maksym Rylskiy in the article 'The Beauty and Greatness of Folk Art' (1957) are analyzed. Many of them are relevant till the present time. This concerns the leading problem of folkloristics – the definition of the main subject of the research, i. e. the determination of the limits of the folklore as a phenomenon, what is folklore, which terms are used to nominate it.

Rylskiy has analysed the use of the term *slovesnist'* (literature) to define folklore. The author, referring to the authority of Ushakov's dictionary, has considered that *slovesnist'* includes all the creativity found out in the word, not only the artistic word. The term *Folk Poetical Art* did not satisfy Maksym Tadeyovych just because it did not cover the 'memories of the participants of the significant events', that scholars today call memorials (oral memoirs) and memoirs (written reminiscences). Although these texts are not too artistic, that is their language is not as poetically completed as in classical folklore genres, such as ritual and lyric songs. Folklorists, according to Rylskiy opinion, should attract them to the field of their research. Maksym Rylskiy has referred to folk narrations for the second time in the definition of the *verbal folklore* term, when he defends the idea that folklore is still used actively.

Today we are convinced every time that the folk word responds actively to different events, and the results of this verbal activity are difficult to fit into the usual classification of folklore genres. Rylskiy has noticed this tendency at that time, and in the list of new records he again does not forget to mention folk stories. The researcher has used the following nominations for the definition of the texts, which today are often called the *oral history: stories, oral stories, short stories, stories of experienced people, memories of the participants of the significant events*. This list indicates that the author of the analyzed work has considered that oral stories are very important. Three terms: *narratives, oral narratives, the reminiscences of the participants of significant events* affirm that Rylskiy has comprehended the fundamental difference between literary and folklore text.

Keywords: Maksym Rylskiy, oral history, literary text, folklore text, oral memoirs.

У добре відомій фольклористам статті «Краса і велич народної творчості» (1957) її автор Максим Рильський порушує чимало важливих фольклористичних проблем [14]. Багато з них не втратили актуальності до нашого часу. Це стосується провідної проблеми фольклористики – визначення основного предмета дослідження, тобто означення меж такого явища, як фольклор, що є фольклором, які терміни використовують для його номінації.

Уперше до з'ясування зазначеної проблеми М. Рильський звертається у зв'язку з аналізом термінів на означення фольклору. Він висловлював жаль через те, що з наукового обігу поступово зникає термін *словесність*: «У нас якось майже вийшов з ужитку термін *с л о в е с н і с т ь*. Тимчасом це дуже місткий і дуже точний термін. Іноді його нічим і не заміниш» [14, с. 55]. Найбільш точним визначенням словесності Максим Тадейович вважав дефініцію дуже авторитетного в той час тлумачного словника Ушакова: «Творчість, виявлена в слові, як уснім, так і письмовім, словесна творчість» [14, с. 55]. Тут Рильський навів

лише першу частину визначення цього терміна із цитованого словника. Ціла словникова стаття містить чотири значення. Два останні сьогодні, та й у час, коли Максим Рильський писав свою студію, вийшли з ужитку («3. Слова, балачки замість діла (розмовне, жартівливе, зневажливе) <...> 4. Заняття із солдатами для вивчення військових уставів (дореволюційне)» [15, т. 4, с. 269]), а перше і друге зрозумілі сучасному читачеві, хоча належать швидше до пасивної наукової термінології: «1. Сукупність творів такої [словесної. – І. К-Ф.] творчості якого-небудь народу. *Народна словесність. Усна словесність* <...>. 2. Філологічні науки (лінгвістика, стилістика, літературознавство та ін.; застаріле). *Займатися словесністю*» [15, т. 4, с. 269].

Сьогодні для першого значення вживаємо термін *фольклор*, а для другого – *філологія*. Тут важливо, що Рильський, покликаючись на авторитет словника Ушакова, словесністю вважав усю творчість, виявлену в слові, не лише в художньому слові. Далі він уточнює свою позицію: «Пишуть і говорять: народна поетична творчість, народно-

поетична творчість (останнє здається мені трохи штучним), вживають термін “народна поезія”. Але ж, по-перше, у нас на практиці під словом поезія розуміють звичайно творчість віршовану. Та припустімо, що ми повернемо слову поезія його повне значення – художня словесна творчість, “мислення в образах”, – і тим повернемо титул поетів і авторам прозаїчних оповідань, повістей, романів, і драматургам... А як же все-таки бути з такими, скажімо, продуктами народної словесної творчості, як-от спомини учасників визначних подій, “оповідання бувалих людей” і т. ін., в яких елемент власне поезії (художнього мислення) якщо й є, то звичайно в досить скромних розмірах? А тимчасом ці жанри набули саме за нашого часу великих прав, і минати їх увагою сучасний фольклорист ніяк не може» [14, с. 55].

Термін *народна поетична творчість* не задовольняв Максим Тадейовича якраз у зв'язку з тим, що він не охоплював «споминів учасників визначних подій», що їх сьогодні дослідники номінують *меморатами* (усні спогади) і *мемуарами* (письмові спогади). І хоча ці тексти не надто художні, тобто їхня мова не така поетично довершена, як у класичних фольклорних жанрах, як-от обрядові та ліричні пісні, фольклористи, на думку М. Рильського, повинні залучати їх до поля свого дослідження.

Удруге Максим Рильський згадав народні оповідання у визначенні терміна *словесний фольклор*, коли відстоював думку про те, що фольклор надалі активно побутує: «Коли ми умовимось, що словесний фольклор (ми говоримо про словесний, хоч це ж із відповідними змінами можна застосувати і до музичного фольклору, і до народного образотворчого мистецтва), або, точніше, народна словесність – це сума всіх пісень, казок, оповідань, приказок і т. ін., які творяться в широких масах трудящих, а не письменниками-професіоналами, там живуть, розвиваються (“шліфуються”) і побутують, то виникає думка, що прибічники теорії “неможливості існування” і “відмирання” народ-

ної творчості в радянському суспільстві не хочуть бачити очевидних фактів» [14, с. 57]. М. Рильський не наводить прізвищ adeptів теорії занепаду фольклору, хоча відомо, що такі думки побутували віддавна в науковому середовищі.

Сьогодні ми щоразу переконуємося, що народне слово активно реагує на різні події, і результати цієї словесної діяльності важко вписати у звичну класифікацію фольклорних жанрів. Цю тенденцію помітив свого часу й М. Рильський: «Справді: кожна фольклористична експедиція в будь-який із районів Радянської України щороку, щоразу привозить дуже щедрий “улов” нових пісень, частушок, коломийок, усних оповідань, приказок, прислів'їв і т. д. й т. ін., причому все це нові твори на нові теми (звичайно, в різних варіантах), все це сучасна творчість – і ніяк не література, а таки народна творчість» [14, с. 57]. У переліку нових записів Максим Тадейович знову не забув зазначити народні оповідання.

Далі автор аналізованої статті згадував прозовий фольклор, коли пропонував своє тлумачення процесу «шліфування народної творчості»: «Народ творить. Колективно? Так, поряд з відомими на ім'я і невідомими широкому загалу, але відомими близькому оточенню народними творцями ми бачимо й незчисленні приклади колективної творчості. Умовимось: вислів колективна творчість має подвійне значення. По-перше, колективність творення в часі, про що вже вище згадувалося. Це означає: автор А чи Б творить пісню, казку, розповідь і т. ін. Ця пісня, казка, розповідь і т. ін. подобається товаришам спочатку найближчим, вони підхоплюють її й починають виконувати, вносячи свідомо й несвідомо свої поправки, варіації, додатки (іноді спричинені прямо “злобою дня”)... А далі йде за законами кола на воді: все ширше й ширше, і вже нарешті не видно, відкіль, власне, той рух на воді почався...» [14, с. 67].

В останній цитаті двічі вжито термін *розповідь*. Трохи вище в аналізованій статті «Краса і велич народної творчості»

Рильський подав термін *усні розповіді*, коли переконував читача, що грамотність людей не є перешкодою для творення фольклору: «Суцільна письменність нібито стоїть на перешкоді народній творчості, просто-таки вбиває її... Дозволимо собі нагадати слова Возного в “Наталці Полтавці”: “Письменство не єсть преткновеніє ілі поміха ко вступленію в законний брак...”. Замінімо тільки слова “законний брак” словами “народна творчість” і скажемо серйозно: ми на власні очі бачимо, кожна наша фольклористична експедиція на сотнях прикладів переконується, що з дня на день наші письменні робітниця й робітники, наші письменні колгоспники й колгоспниця творять нові пісні, балади, коломийки, частушки, прислів'я, усні розповіді і т. ін. Деякі з них з часом стають професіональними письменниками чи композиторами? – Стають, – і на здоров'я їм! Але ж на сорок із чимось мільйонів населення Радянської України маємо лише кілька сот професіональних письменників! А вся країна співає, грає, творить щодня!» [14, с. 66].

Для означення прозового неказкового фольклору М. Рильський у своїй статті, крім уже названих, вжив також терміни *легенда* і *чудесні оповіді* як синоніми («Прочитаймо записану П. Байдебурою ¹ від старого шахтаря П. Гуслія на шахті “Кочегарка” “шахтарську легенду” “Вогнедайний камінь”, надруковану в збірнику “Донбас у радянській народній творчості” (упорядкувала Н. Д. Тарасенко, Сталіно, 1956), – і ми мимоволі згадуємо чудесні оповіді (“скази”) П. Бажова ²» [14, с. 59]), а ще терміни *анекдоти*, *перекази* («Робітничий фольклор, дитячий, анекдоти і легенди, перекази і оповідання, народні вірші і драма народна – та всіх видів і жанрів зразу й не перелічиш» [14, с. 51]).

Загалом «Краса і велич народної творчості» дає підстави твердити, що Максим Рильський досить уважно замислювався над фольклористичною термінологією. На означення текстів, що їх сьогодні найчастіше називають *усною історією*, дослідник вжив

такі номінації: *оповідання*, *усні оповідання*, *розповіді*, *усні розповіді*, *оповідання бувалих людей*, *спомини учасників визначних подій*. Цей перелік свідчить про те, що автор аналізованої розвідки надавав важливого значення усноісторичним текстам. Показово, що серед шести номінацій половина містить назву *оповідання*. Отже, М. Рильський перебував під впливом літературоцентричного бачення фольклору, коли до текстів усного походження намагаються застосувати літературознавчу термінологію і підходи. Ця тенденція тривалий час була провідною у фольклористичних студіях, у способах подачі фольклорних текстів у збірниках, коли упорядник на власний розсуд виокремлював з інтерв'ю певний фрагмент тексту, давав йому заголовок і поміщав у певну тематичну рубрику. Такий підхід щодо текстів усного походження є непродуктивним, оскільки він не відображає специфіки побутування цих текстів, не дає уявлення про причини виникнення, про збереження їх у пасивній / активній пам'яті оповідача тощо. На жаль, літературоцентричні підходи дотепер досить відчутні і в професійних, і в аматорських публікаціях усних спогадів [2; 11; 16], коли упорядники вилучають з публікації свої запитання, на власний розсуд редагують і без коментарів скорочують тексти спогадів, ділять їх на різні тематичні рубрики, руйнуючи канву інтерв'ю.

У наведеному переліку більшої уваги заслуговують інші три терміни: *розповіді*, *усні розповіді*, *спомини учасників визначних подій*. Вони свідчать, що М. Рильський усвідомлював принципову різницю між літературним і фольклорним текстом, а тому не обмежився номінацією *оповідання*, а шукав точнішої дефініції. Мало того, фрагмент статті про «закони кола на воді» [14, с. 67] підтверджує факт, що Максим Тадейович роздумував про способи фольклорної трансляції і трансмісії. Ці проблеми тривалий час були на маргінесі наукових студій. Свого часу про ці процеси досліджував Степан Мишанич [13], проте лише в останній час власне фольклористич-

ний підхід став провідним у відповідних наукових студіях [1; 4].

Сучасні дослідники аналізують фольклорні концепти усних спогадів [6; 7; 10], особливості композиції тексту [12], їхні жанрові та художні риси [17], особливу увагу звертають на оповідача й тематичну зумов-

леність оповіді [3; 5; 8], на методологію та інструментарій різних наук у вивченні усно-історичних наративів [9]. Метою цієї студії було наголосити, що ці актуальні проблеми певною мірою були порушені ще 1957 року в статті М. Рильського «Краса і велич народної творчості».

Примітки

¹ Байдебуря Павло Андрійович (1901–1985) – український письменник і журналіст. Член Спілки письменників СРСР (з 1934), після Другої світової війни очолював Донецьку організацію Спілки письменників України.

² Бажов Павло Петрович (1879–1950) – російський письменник, фольклорист; уперше виконав літературну обробку уральських легенд.

Список використаних джерел

1. Брицина О. Ю. Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства. Київ, 2006. 396 с.

2. Затоплений рай: Андруші у спогадах та документах / упоряд. М. К. Михняк. Київ, 2018. 400 с.

3. Іваннікова Л. Голодомор у селі Губча Хмельницької обл.: причини, наслідки, історична пам'ять. *Подвижник : Ювілейний наук. збірник на пошану д-ра філол. наук, проф. Миколи Дмитренка*. Київ, 2015. С. 316–327.

4. Іваннікова Л. Фольклоризація усної історії як механізм збереження історичної пам'яті народу. *Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування : колективна монографія*. Київ, 2014. С. 58–70.

5. Коваль-Фучило І. Біографічний наратив: чоловічий варіант презентації досвіду примусового переселення із зони затоплення. *Міфологія і фольклор*. 2016. № 3–4. С. 35–47.

6. Коваль-Фучило І. Концепт «земля» в оповідях про примусове переселення. *Lemkovia, Wojkovia, Rusini – dejiny, súčasnosť, materiálna a duchovná kultúra*. Banská Bystrica, 2018. Т. VII. Časť 2. С. 25–40.

7. Коваль-Фучило І. Концепт дому в оповідях про примусове переселення. *Lemkowie, Wojkowie, Rusini: historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*. Słupsk, 2016. Т. 6. С. 147–158.

8. Коваль-Фучило І. Сучасна оповідальна традиція: особливості функціонування. *Український фольклор: ме-*

тодологія дослідження, динаміка функціонування : колективна монографія. Київ, 2014. С. 90–106.

9. Коваль-Фучило І. М. Усні оповіді як предмет дослідження фольклористики: підсумки і завдання. *Слов'янський світ*. 2017. Вип. 16. С. 198–221.

10. Кузьменко О. Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн). Львів, 2018. 728 с.

11. Кузьменко-Лісовенко К. Затоплена Придніпровська цивілізація. Історія. Людські долі. Київ, 2018. 264 с.

12. Лабащук О. Натальний наратив: синтактика, семантика, прагматика. Тернопіль, 2013. 320 с.

13. Мишанич С. Усні народні оповідання. Київ, 1986. 327 с.

14. Рильський Максим. Краса і велич народної творчості. *Рильський М. Наша кровна справа. Статті про літературу*. Київ, 1959. С. 50–71.

15. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / сост. Г. О. Винокур, Б. А. Ларин, С. И. Ожегов, Б. В. Томашевский, Д. Н. Ушаков ; под ред. Д. Н. Ушакова. Москва, 1935–1940.

16. Усна історія Степової України. Запоріжжя, 2008–2012. Т. 1–10.

17. Халюк Л. Усні народні оповідання українців-переселенців Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння: жанрово-тематична специфіка, художні особливості. Київ, 2013.

References

1. BRITSYNA, Oleksandra. *Ukrainian Oral Traditional Prose: Issues of Textology and Performance*. Kyiv, 2006, 396 pp. [in Ukrainian].

2. MYKHNIAC, Mykola, compiler. *Flooded Paradise: Andrushy in the Reminiscences and Documents*. Kyiv, 2018, 400 pp. [in Ukrainian].

3. IVANNIKOVA, Liudmyla. Holodomor in the Village of Hubcha, Khmelnytskyi Region: Causes, Consequences, Historical Memory. *A Devotee: Jubilee Proceedings to Honour a Doctor of Philology, professor Mykola Dmytrenko*. Kyiv, 2015, pp. 316–327 [in Ukrainian].
4. IVANNIKOVA, Liudmyla. Folklorization of Oral History as a Mechanism for the Historical Memory of the People Preservation. *Ukrainian Folklore: Methodology of the Research, Dynamics of Functioning: A Collective Monograph*. Kyiv, 2014, pp. 58–70 [in Ukrainian].
5. KOVAL-FUCHYLO, Iryna. Biographical Narrative: A Male Version of the Presentation of the Experience of Forced Resettlement from the Flooding Zone. *Mythology and Folklore*, 2016, 3–4, 35–47 [in Ukrainian].
6. KOVAL-FUCHYLO, Iryna. The 'Land' Concept in the Narrations on the Forced Displacement. *Lemkovia, Bojkovia, Rusíni – dejiny, súčasnosť, materiálna a duchovná kultúra*. Banská Bystrica, 2018, vol. 7, part 2, pp. 25–40 [in Ukrainian].
7. KOVAL-FUCHYLO, Iryna. The Home Concept in the Stories on Forced Resettlement. *Lemkowie, Bojkowie, Rusini: historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*. Vol. 6. Słupsk, 2016, pp. 147–158 [in Ukrainian].
8. KOVAL-FUCHYLO, Iryna. Modern Storytelling Tradition: Peculiarities of Functioning. *Ukrainian Folklore: Methodology of the Research, Dynamics of Functioning: A Collective Monograph*. Kyiv, 2014, pp. 90–106 [in Ukrainian].
9. KOVAL-FUCHYLO, Iryna. Oral Narrations as a Subject of Folkloristics Research: Results and Tasks. *The Slavic World*, 2017, 16, 198–221 [in Ukrainian].
10. KUZMENKO, Oksana. *Dramatic Existence of the Person in Ukrainian Folklore: Conceptual Forms of Expression (the Period of World War I and WW II): a Monograph*. Lviv, 2018, 728 pp. [in Ukrainian].
11. KUZMENKO-LISOVENKO, Kateryna. *Flooded Dnipro Civilization. History. Human Destinies*. Kyiv, 2018, 264 pp. [in Ukrainian].
12. LABASHCHUK, Oksana. *Natal Narrative: Syntax, Semantics, Pragmatics*. Ternopil, 2013, 320 pp. [in Ukrainian].
13. MYSHANYCH, Stepan. *Oral Folk Stories*. Kyiv, 1986, 327 pp. [in Ukrainian].
14. RYLSKYI, Maksym. The Beauty and Greatness of Folk Art. In: *Maksym RYLSKYI. Our Vital Cause. Articles about Literature*. Kyiv, 1959, pp. 50–71 [in Ukrainian].
15. USHAKOV, Dmitriy, editor-in-chief, Grigoriy VINOKUR, Boris LARIN, Sergei OZHEGOV, Boris TOMASHEVSKIY, compilers. *Monolingual Dictionary of the Russian Language: in Four Volumes*. Moscow, 1935–1940 [in Russian].
16. BOIKO, Anatoliy, editor-in-chief. Editorial board: Pavlo SOKHAN, Serhiy TYMCHENKO, Valeriy KOZYRIEV, Valeriy SMOLIY, et al. *Oral History of Steppe Ukraine*. Zaporizhzhia: Tandem, 2008–2012, vol. 1–10 [in Ukrainian].
17. KHALIUK, Lesia. *Oral Folk Narratives of Ukrainians-Resettlers from Lemkivshchyna, Chełm Land, Podlachia and Nadsiaunia: Genre-Thematic Peculiarities, Artistic Features*. Kyiv, 2013, 202 pp. [in Ukrainian].